

aspektusai pedig Hermaphroditus testi aspektusainak figyelembe vételével kínálnak izgalmas, kétrétegű olvasatot.” (57. old.) Az ilyen típusú oszcilláció tudatosítása kétségtelessé teszi, hogy azok a művek is rá vannak utalva a befogadás aktivizáló műveleteire, melyekről eddig azt hittük, az irodalmi múlt automatikusan garantálta, a pozitivistá indítatású filológia pedig befagyasztotta azok értelmét.

A könyv ismétléses (de nem repetitív!) szerkezete szintén többféle megközelítési módra ad lehetőséget. Az egyes fejezetek önálló tanulmányként is olvashatók, folyamatrajzuktól viszont olyan szövevény bontakozik ki, mely széles horizontot nyit a humanizmus kutatás legújabb fejleményeire, az erotikához és az obszcenitáshoz való történeti viszonyulásokra és nem utolsósorban Csehy Zoltán értelmezői figyelmének fókusz-át helyeződéseire. Annak ellenére tehát, hogy a konstrukcióban „főhősként” szerepel Beccadelli fent nevezett alkotása, az mégsem válik a mondandó önazonos instanciájává, kirobantathatatlan centrumává. Ebből következően azok is a szöveg(ek) élvező olvasójává léphetnek elő, akiket netán *Pilinszky János* homoerotikával átítatott liturgikus versének (‘Kenyér’) jelképzése jobban foglalkoztat, mint például az antikvitás mítoszkorrekcióinak átrendeződő távlata. Annyi persze ezen a helyen is megállapítható, hogy az aktuális szerző a szó legszorosabb értelmében interpretálóként definiálható (*Gadamer* híres mondatát idézve: „előadja indokait, eltűnik, és a szöveg beszél”), hiszen Csehy Zoltán izgalmas elemzéseinek követésekor az érdeklődő kénytelen észrevenni, hogy amikor az ő szövegét olvassa, egyben a dolgot magát szólaltatja meg.

„A hermaphroditizálás processzuális folyamatot képez, mely az ellenkedés lehetőségétől, a szüzesség fázisától a gyönyör maximálásáig tart.” (71. old.) Ha Csehy Zoltán kitűnő könyvét sem vonjuk ki e megállapítás alól (s ezt megtehetjük, hiszen címe akár öntüköző alakzatként is értelmezhető), akkor talán még azzal a lehetőséggel is eljátszhatunk, hogy éppen az interpretáció lenne az a szövegfajta, mely különböző manipulációkkal igyekszik legitímálni a vágy tárgyát. Ám a szerepek itt nem mindig felcserélhetők. Az interpretáció csábít, behatol a másik világába, leborul a szépség lábai előtt, nemet kölcsönöz a névnek, hangot ad a kéjnek stb.

Az idén márciusban Sziveri János-díjat kapott, sokoldalú Csehy Zoltán filológustól szokatlan, jó értelemben vett burjánzó, szisztematikus értekezői nyelve mintha maga is élvezetkonstellációként, sőt testként viselkedne. Hermaphroditusként, akinek/aminek legfőbb ismérve mi más lenne, mint az olvasás gyönyöre.

Csehy Zoltán (2002): *A szöveg hermaphrodituszi teste*.
Tanulmányok a humanizmus, az antikvitás és az
erotográfia köréből. Kalligram Kiadó, Pozsony.

H. Nagy Péter

Az értelmezés mágiája

Grendel Lajos Mészöly Miklós időskori prózájáról írt könyvecskéje több szempontból is figyelmet érdemel. Nemcsak azért, mert olyan szerző művét elemzi, aki már életében klasszikussá és iskolai tananyaggá vált, s nem is pusztán azért, mert éppen azokat a kései Mészöly-alkotásokat taglalja, amelyek zavarba ejtő jellegük okán nem egyszer fegyverletételre készítették a kritikát. „A tények mágiája” igyekszik megkérdőjelezni bizonyos, már-már evidenciává szilárduló véleményeket, s fontos kérdések újragondolását teszi lehetővé.

Többször is visszatérő kérdés, hogy vajon kimenekülhetünk-e az oppozíciókban való gondolkodás csapdájából? A kérdés – persze jóval konkrétabb formát öltve – rögvest a

bevezetőben felmerül: „Vallomások esszén kívül belekontárhódhat-e egy író pályatársa műveinek értékelésébe, minősítésébe, nem teszi-e jobban, ha ezt a terepet mindenestül átengedi az erre talán illetékesebb irodalomkritikusoknak és irodalomtörténészeknek?” (7. old.) E megfogalmazásból az olvasható ki, hogy egyfelől van a kritikus és az irodalomtörténész, aki illetékes, és van az író, aki afféle naiv olvasó módjára legjobb esetben is csak belekontárhódhat az előbbieknak munkájába. Tényleg így volna ez? Hiszen az olvasás és a megértés eleve magába foglalja az értelmezés mozzanatát; ha valaki megért, egyúttal értelmez is. Bizonyos esetekben mindannyian értelmezők vagyunk, miért vitatnánk el az értelmezés jogát attól, aki nem hivatásszerűen végzi e műveletet? Talán mert úgy véljük, hogy egyedül az irodalomtörténész és a kritikus van birtokában az értelmezés csalhatatlan módszerének? Ezt nyilván Grendel sem gondolja (komolyan), ezért kevésbé tűnik szerencsésnek, hogy a naiv olvasó álruháját igyekszik felöltetni. „A tények mágiája” ugyanonnan indul, ahonnan *Kulcsár Szabó Ernő*, *Thomka Beáta* vagy mások szövegei, akik Mészöly művészetét értelmezik és értelmezték. Az egyetlen mérce ezért, amellyel mérhető, az, hogy ad-e friss, új szempontokat, tud-e újszerűen kérdezni, szóra tudja-e bírni e rendkívüli alkotó szövegeit?

A kritikus és a naiv olvasó oppozícióját maga Grendel is elvetni kényszerül, amikor irodalomtörténeti ambíciókkal veszi szemügyre Mészöly *„Film”* utáni prózáját. Kiindulópontul Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténetét választja, ugyanakkor igyekszik azt továbbgondolni. Első számú hipotézise a következő: Mészöly Miklós az egyik legfontosabb előkészítője volt a nyolcvanas években lezajlott prózafordulatnak, ám maga már nem vett részt e fordulatban, sőt pályája (a rá jellemző módon) saját belső törvényszerűségeinek engedelmeskedve éppen ellentétes irányt vett. Ez oda vezetett, hogy a *„Film”* utáni alkotásai az újraformálódó kánon szélén kaptak csak helyet. E marginalizálódás okát Grendel abban látja, hogy míg a kánonformáló erők a szövegirodalomnak nevezett prózaformákat részesítették előnyben, addig Mészöly egy, akár konzervatívnak is nevezhető hagyomány újraértelmezésével kísérletezett, amelyet a valóságreferencialitás felé fordulás jellemez. Grendel különösen azt nehezményezi, hogy egyesek (számomra nem volt eléggé világos, hogy kik) a 20. századi magyar próza történetét igyekeznek olyan üdvtörténetnek látni, „amely Móriczsal és Krúdyval kezdődik, majd Kosztolányin, Márain, Németh Lászlón át – zsakutkákkal és kényszerű politikai kitérőkkel meg-megszakítva – napjaink önreferenciális szövegirodalmáig – a beteljesülésig – ível.” (17. old.) Uralkodó tendenciák mindenütt vannak, éppen ezért fontos, hogy igyekezzünk túllátni rajtuk. Fölöttébb rokonszenvesnek vélem ezért a következő megállapítást: „Ha tehát (...) elfogadjuk azt a kiindulópontot, hogy minden irodalomtörténeti korszakot a beszédmodok egyenrangú pluralizmusa jellemez (s ma sincs ez másképpen), nyitottabban és elfogulatlanabban lesz módunk elhelyezni Mészöly Miklós kései epikáját mind az életmű egészében, mind pedig a 20. század végi magyar irodalom kontextusában. A sokfelől agyonkanonizált szövegszerű alkotásmód mellett (s nem feltétlenül szemben vele vagy ellenére) a kortárs magyar epikában léteznek másféle epikai beszédmodok is. Nem kevésbé korszerűek, és nem kevésbé inspiratívak. Legfeljebb kevésbé ismertek és kevésbé népszerűsítettek.” (19–20. old.) Ha egy kérdésben túl nagy az egyetértés, dicséretes dolog a pluralizmust hangsúlyozni, és a figyelmen kívül hagyottakat méltányolni.

Van itt azonban valami, ami nem kerülheti el a figyelmünket. Grendel, miközben igyekszik kijelölni Mészöly kései prózájának irodalomtörténeti helyét, egy olyan oppozíciót (szövegirodalom kontra valóságelvű irodalom) örökít tovább, amelynek hatékonysága igencsak megkérdőjelezhető. E fogalmak használata és szembeállításuk több félreértésre ad okot. A *‘valóságreferencialitás’* kifejezés azt feltételezi, hogy létezik egy nem nyelvi természetű valóság, amely megelőz minden nyelvet (így az irodalmat is), ugyanakkor azt is sejteti, hogy az irodalom e valóságban leli meg eredetét. Ennek folytán az irodalom feladatát az így felfogott valóság ábrázolásában jelöli meg. Felmerül a kérdés:

vajon az irodalom létmódját nem inkább az jellemzi-e, hogy megteremt, s nem pedig ábrázol egy ilyen valóságot? Legalább ilyen problematikus a 'szövegirodalom' terminus is. Hiszen kétségbe vonná-e bárki, hogy minden irodalom: szöveg? S ha ez így van, akkor minden irodalom: szövegirodalom? Ha pedig nem tudjuk biztosan behatárolni a fenti fogalmak szemantikai terét, még kevésbé tudjuk őket egymással szembeállítani. Érzékeny és finoman cizellált elemzése elárulják, hogy Grendel tisztában van e problémákkal, s nem is esik bele abba a csapdába, hogy Mészöly egyes műveit ilyen vagy ehhez hasonló címkékkel lássa el. Ezért különösen meglepő, hogy a történet, amelyet Mészöly kapcsán elmond, pontosan erre a sarkított kettősségre épül.

Ha tüzetesebben szemügyre vesszük a tanulmányban működtetett fogalmi konstrukciót, feltűnik, hogy a fentebb kritikával illetett terminusok jelentése nem identikus. Olykor olyan további fogalmaknak adják át helyüket, mint történet(szerűség), világszerűség és önreferencialitás. Mint kiderül, a történetelvűség a valóságra referáló szövegeknek, az önreferencialitás pedig a szövegszerű alkotásoknak ismérve. A világszerűség annál problematikusabb, mivel egyaránt utalhat mind a valóságyszerű, mind a szövegszerű irodalomra. Érdemes azonban mindhárom fogalmat külön-külön szemrevételezni.

Könyvének Mészöly Miklósról szóló fejezetében a történetyszerűség (vagy ahogy ő mondja: történetközpontúság) kapcsán Szirák Péter a következőket írja: „Általában vett 'történetközpontúságról' azért megtévesztő beszélni, mert az ilyen irányú kérdés elfedi, illetve szem elől téveszti a történetmondás milyenségének önmagát értelmező poétikai funkcióját.” Tanulmányának a 'Bolond utazás'-t és a 'Magyar novellá'-t elemző részében Grendel tudatában van ennek, hiszen a „történetmondás milyenségének” vizsgálatát mindig a szövegek nyelvi-poétikai önreflexiójában teszi hozzáférhetővé. Az egyes Mészöly-művek narratív eljárásainak feltérképezését a nyelviség tapasztalata felől végzi el, hiszen író lévén maga

Maga a tanulmány is sajátos kettőséget mutat. Egyrészt az elemzésekben kitüntetett szerepet juttat a nyelvi-poétikai összetevők vizsgálatának, ugyanakkor az ezekből levont tanulságokat igyekszik egy kétségre vonható oppozíción alapuló „nagy” elbeszélés keretei közé illeszteni.

sem gondol(hat)ja másnak a művet, mint nyelvi megnyilatkozásnak. E tapasztalat fényében egyenesen meghökkenőnek tűnik a zárófejezet alábbi mondata: „Ennek a dolgozatnak az a szerény célja, hogy rámutasson, a magyar irodalom nemzeti paradigmájának 20. század végi újraalakításában Mészöly Miklós ekkoriban írott fontosabb műveinek is megkerülhetetlen szerep jutott, annak ellenére, hogy az epikai világ kizárólag nyelvi szintérenként való megjelenítésének stratégiáját elvetette.” (85. old.) Óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy vajon van-e az epikai világnak nyelvi szintéren kívül más színtere?

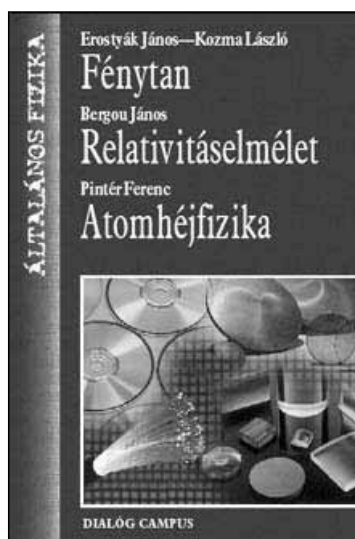
A világszerűség és a valóságközeliség azonosítása („Ez a világszerűség, ha úgy tetszik, 'valóságközeliség'...”) (79. old.) szintén kétségeket ébreszt. Mert ami világszerű, még nem feltétlenül kell, hogy valóságközeli legyen. Minden valamirevaló epikai alkotás megteremti saját (fiktív) világát, ami nem valódi világ, legfeljebb úgy értjük, mintha az lenne. Ugyanilyen zavarbaejtő az önreferencialitás fogalmának sajátos értelmezése is: „Vajon mit kezdünk az olyan szövegekkel, amelyek mindenféle valóságreferenciát kirekesztve, hermetikusan önmagukba zárkoznak?” (77. old.) Kérdés, hogy léteznek-e egyáltalán ilyen szövegek? Ha elfogadjuk, hogy a referálás aktusa a kontextustól függ, a kontextust pedig az értelmező rendeli hozzá a szöveghez, beszélhetünk-e egyáltalán referencia nélküli szövegekről?

E kérdések ugyanabba az irányba mutatnak. Vajon tényleg abban kellene keresnünk a kései Mészöly mellőzöttségének (?) okát, hogy a 'Film' utáni prózáiban „jelentősen megdő a valóságreferencialitás iránti igény” (8. old.), s ezzel a szövegirodalmat éltető (?) kri-

tika „nem tud mit kezdeni” (84. old.)? Az ilyen jellegű kérdés nem zárja-e ki a nyelvi megnyilatkozásként értett szövegek poétikai dimenziójának figyelembevételét? A válasz nem egyértelmű, mint ahogy maga a tanulmány is sajátos kettőséget mutat. Egyrészt az elemzésekben kitüntetett szerepet juttat a nyelvi-poétikai összetevők vizsgálatának, ugyanakkor az ezekből levont tanulságokat igyekszik egy kétségbe vonható oppozíción alapuló „nagy” elbeszélés keretei közé illeszteni.

Grendel Lajos (2002): *A tények mágijája. Mészöly Miklós időskori prózája.* Kalligram, Pozsony.

Keserű József

A Dialóg Campus Kiadó könyveiből